

# הערכה מחודשת של תפיסות היסוד במדיניות איראן על רקע המלחמה בעזה

רז צימט

המכון למחקרי ביטחון לאומי – אוניברסיטת תל אביב

המערכה הנמשכת בעזה והתרחבותה לזירות נוספות, לרבות העימות הישיר שפרץ באפריל 2024 בין איראן לישראל, עשויה לחולל תמורות משמעותיות במאזן השיקולים של הרפובליקה האסלאמית, במאפייני מדיניותה ובתפיסותיה האסטרטגיות, ובכלל זה הפעלת רשת השלוחים האזורית שבהובלתה ודוקטרינת הגרעין. אף כי התנהלותה של איראן מאז פרוץ המלחמה אינה מעידה בשלב זה על תפניות אסטרטגיות מצד ההנהגה האיראנית, הרי ניכר כי בשל ההתפתחויות הפנימיות, האזוריות והבינלאומיות שבפניהן ניצבת כיום הרפובליקה האסלאמית – לצד לקחי המערכה האזורית המתמשכת – גוברת ההערכה בטהראן שהמאזן האסטרטגי נטה לטובתה ועלולות להתחולל תמורות משמעותיות במדיניותה, שבמרכזן נכונות לסיכונים רבים יותר מבעבר ולאִימוץ מדיניות תקיפה יותר, ובכלל זה כלפי ישראל. מגמה זו מחייבת גם את ישראל להיערך לתמורות באסטרטגיה האיראנית ולהחרפת העימות עימה ומול הציר השיעי שבהובלתה.

מילות מפתח: איראן, אסטרטגיה, גרעין, שלוחים, עזה, עימות איראן-ישראל

## מבוא

המלחמה בעזה מצאה את איראן בעיצומן של התפתחויות פנימיות, אזוריות ובינלאומיות כבדות משקל. בזירה הפנימית ניצב המשטר האיראני בפני משבר לגיטימציה מחריף, והרפובליקה האסלאמית צועדת לקראת תום עידן המנהיג הנוכחי עלי ח'אמנהאי ומאבק הירושה הצפוי ככל הנראה בשנים הקרובות. בזירה האזורית המשיכה איראן להפיג את המתחים בינה לשכנותיה הערביות ולבסס את השפעתה באמצעות רשת שלוחים שטווחה במשך שנים. בזירה הגלובלית היא העמיקה את השותפות האסטרטגית עם רוסיה והגבירה את יצוא הנפט לסין באופן המאפשר לה להתמודד במידה רבה של הצלחה עם הסנקציות הכלכליות.

מאז פרוץ המלחמה הובילה איראן מאמץ אזורי ובינלאומי, שנועד לגייס תמיכה בחמאס ולהפעיל לחץ על ישראל ועל ארצות הברית תוך תיאום וסנכרון של שותפיה ושלוחיה באזור. בתוך כך, התקיפה שיוחסה לישראל ב־1 באפריל 2024 במבנה צמוד לשגרירות איראן בדמשק, שבה נהרג מפקד משמרות המהפכה בסוריה ובלבנון חסן מהדוי, הביאה לעליית מדרגה דרמטית במתיחות בין איראן וישראל. מתקפת הטילים והכטב"מים האיראנית

על ישראל בליל ה־14 באפריל בישרה שלב חדש בעימות האסטרטגי בין שתי המדינות, ובתוך כל זה ניצלה איראן את המלחמה על מנת להתבסס עוד יותר על סף הגרעין הצבאי.

התפתחויות אלה מחייבות הערכה מחודשת של כמה הנחות יסוד הנוגעות למדיניות איראן ולתפיסותיה האסטרטגיות. יחסי הגומלין המורכבים בין ההיגיון האידיאולוגי-מהפכני להיגיון המדינתי בתהליכי קבלת החלטות בטהראן, דפוסי התנהלותו והחלטותיו של מנהיג איראן, העדפת סף הגרעין על פני פריצה לנשק גרעיני והמשך ההתבססות על רשת שלוחים אזורית – כל אלה ראויים לבחינה ביקורתית לאור לקחי המערכה עד כה. התארכות המלחמה והסיכון הגובר בהרחבתה הכוללת לזירות נוספות, לרבות איראן וחזבאללה, עשויים לחולל תמורות משמעותיות במאזן השיקולים של איראן ובאסטרטגיות שלה. מאמר זה נועד להציע בחינה ראשונית באשר לתקפותן של ארבע הנחות יסוד מרכזיות שעמדו בבסיס מדיניות איראן בעשורים האחרונים: מקומו של החזון האידיאולוגי בעיצוב המדיניות האיראנית; ההעדפה מצד מנהיג איראן לאמץ מדיניות זהירה ולצמצם סיכונים כדי לשמר את

המהפכנית תוך אימוץ מדיניות שתשרת את האינטרס הלאומי של איראן על בסיס שיקולי עלות-תועלת וגישה פרגמטית, השואפת לדרך הטובה ביותר להשגת יעדיה האסטרטגיים.

בתנאים מסוימים העדיפה הנהגת איראן אינטרסים של המדינה האיראנית על פני תפיסות אידיאולוגיות מהפכניות ואסלאמיות. במקרים אחרים היא העדיפה לפעול דווקא על פי החזון האידיאולוגי ולחתור לשינויים מהפכניים ולכינון סדר אזורי ובינלאומי חדש. כך לדוגמה העדיפה איראן את שכנתה ארמניה הנוצרית על פני אזרבייג'ן המוסלמית-שיעית בסכסוך הטריטוריאלי ביניהן על מובלעת גורנו קרבאך, מפני שחששה כי אזרבייג'ן חילונית חזקה ומשגשגת תחזק מגמות בדלניות בקרב המיעוט האזרי הגדול בתוך איראן. באזורים מרוחקים יותר, ובייחוד במקרים שלא סיכנו את האינטרס האיראני, הייתה **איראן נחרצת יותר** בתמיכתה בתנועות הקרובות אליה אידיאולוגית וגילתה יותר נאמנות לתורתה המהפכנית, כגון בקשריה עם סודאן, עם תנועות רדיקליות באלג'יריה, עם חזבאללה, עם הג'האד האסלאמי ועם חמאס, אף כי גם באלה לא הייתה המדיניות האיראנית אחידה ועקבית.

חרף ההבדלים בין איראן לתנועות אסלאמיות באזור, כדוגמת חמאס וחזבאללה, שלילת קיומה של ישראל משותפת להן. האיבה מצד איראן כלפי ישראל נעוצה בעצם קיומה, והיא **מרכיב מרכזי** במדיניותה מאז המהפכה האסלאמית. השנאה לישראל **ניכרה** היטב גם במהלך המלחמה בעזה. הצהרות בכירים איראנים ומאמרי פרשנות בעיתונות האיראנית הממסדית ביטאו שלילה מוחלטת של זכותה של ישראל להתקיים, תוך הצגתה כישות בלתי לגיטימית שלידתה בחטא והיא תוצאה של מזימה מערבית להחליש את העולם המוסלמי ולבסס את השליטה האימפריאליסטית המערבית במזרח התיכון.

עם זאת אין די בהבנת התפיסה האידיאולוגית להבנת מדיניותה של איראן כלפי ישראל מאז פרוץ המלחמה בעזה. אילו נקבעה מדיניות איראן אך ורק על בסיס תפיסות אידיאולוגיות מהפכניות, ניתן היה להעריך שהיא הייתה מצטרפת למערכה או לכל הפחות מערבת את חזבאללה בעימות כולל עם ישראל כבר בשלביה הראשונים, כשנראה היה שנקרתה בפניה הזדמנות היסטורית לקדם את מימוש החזון המהפכני של חיסול ישראל. בפועל פעלה איראן לאורך המלחמה על בסיס הערכה מפוכחת כביטוי לגישה רציונלית ופרגמטית ובהתאם **למדרגות הסלמה הדרגתיות** שכללו שילוב חלקי של חזבאללה במערכה, עשרות תקיפות מצד מיליציות שיעיות פרו-איראניות בעיראק נגד בסיסים

שרידות המשטר; יעדי אסטרטגיית הגרעין של איראן; ומדיניות השלוחים.

## מקומה של האידיאולוגיה המהפכנית במדיניות איראן

המתקפה הרצחנית של חמאס בעזה ב־7 באוקטובר 2023 הוכיחה כי מקורות האיבה כלפי ישראל אינם נובעים רק מסיבות הנוגעות למדיניותה של ישראל אלא גם מהעיונות התרבותית והאידיאולוגית היוקדת כלפיה, המשותפת גם לאיראן. כפי שציין **מיכאל מילשטיין**:

טיפוסים כמו סינוואר, שמאמינים בדרך הג'האד ומצהירים על זה בגלוי, הם אידיאולוגים. היעד ארוך הטווח הכי אותנטי שלו הוא השמדת ישראל [...] לא יצירת הונג קונג בעזה, ולא שיפור תנאי חייו של העזתי הממוצע [...] כשחמאס מגיעה לצומת שבו היא צריכה לבחור בין אידיאולוגיה לרווחת התושבים, האידיאולוגיה תמיד לוקחת.

גם **הראל חורב** הצביע על הפער בין הכרת האידיאולוגיה של חמאס לבין הכישלון בהפנמה שהארגון אכן התכוון לממש אידיאולוגיה זו.

**הצהרות בכירים איראנים ומאמרי פרשנות בעיתונות האיראנית הממסדית ביטאו שלילה מוחלטת של זכותה של ישראל להתקיים, תוך הצגתה כישות בלתי לגיטימית שלידתה בחטא והיא תוצאה של מזימה מערבית להחליש את העולם המוסלמי ולבסס את השליטה האימפריאליסטית המערבית במזרח התיכון.**

כל השוואה בין חמאס לרפובליקה האסלאמית היא חלקית ובעייתית. חמאס היא תנועה ג'האדיסטית סונית, בעוד שאיראן היא רפובליקה אסלאמית שיעית. המאבק בישראל הוא סיבת הקיום של חמאס ונדבך מרכזי בהגדרת זהותה, ואילו בתפיסתה האידיאולוגית של איראן מהווה **העיונות לישראל** רק נדבך אחד, חשוב ככל שיהיה. גם המרחב הטריטוריאלי המצומצם שבו פועלת חמאס והסטטוס המדיני של שלטון חמאס ברצועת עזה אינו בר השוואה למרחב האיראני, המחייב את המשטר האיראני לפעול על בסיס שיקולים נרחבים בהרבה בהשוואה לחמאס ברצועת עזה. השילוב בין אילוצים פנימיים לנסיבות האזוריות והבינלאומיות המשתנות הביא את מנהיגי איראן לאמץ לאורך השנים **מדיניות דואלית**, המבוססת על ניסיון לשמור אמונים לתורה

עלולה איראן להיות הבאה בתור. הבטחת שרידותה של הרפובליקה האסלאמית חרף איומים מבית ומחוץ היא יעד ראשון במעלה של ההנהגה האיראנית. בראייתו של ח'אמנהאי, עימות צבאי ישיר עם ארצות הברית עלול להציב איום קיומי על שרידות המשטר, והדבר מחייב הפגנת זהירות חרף הרטוריקה הקיצונית שלו. לפיכך, בעוד שהצהרותיו משקפות לעיתים קרובות גישה מהפכנית בלתי מתפשרת, מדיניותו מבטאת לרוב זהירות.

החלטת ח'אמנהאי לתקוף את ישראל אינה מעידה בהכרח כשלעצמה על שינוי משמעותי בדפוסי קבלת ההחלטות שלו ועל נכונותו לגרור את ארצו לעימות כולל עם ישראל, ועל אחת כמה וכמה עם ארצות הברית. זמן קצר לאחר התקיפה הלילית הזדרזו בכירים איראנים להכריז על השלמתה המוצלחת של פעולת הנקם בישראל, בניסיון לסגור את האירוע. יתר על כן, אין זו הפעם הראשונה שאיראן נסוגה ממדיניות מרוסנת ומפגינה נכונות להסתכן לנוכח אתגרים חיצוניים גוברים. פעמיים בשנים האחרונות אימצה איראן מדיניות של "סבלנות אסטרטגית" ופעמיים זנחה אותה בסופו של דבר, כשהגיעה למסקנה שהסיכונים הכרוכים בה עולים על התועלת שבה.

במשך שנה, לאחר פרישת הנשיא דונלד טראמפ מהסכם הגרעין במאי 2018 והשבת הסנקציות הכלכליות נגדה, עמדה איראן במחויבותיה להסכם הגרעין מקיץ 2015 ואימצה מדיניות של סבלנות אסטרטגית, בתקווה לזכות בפיצוי כלכלי הולם מיתר השותפות להסכם. ואולם חוסר ההצלחה של אירופה ביצירת מנגנון חלופי לביצוע עסקאות כלכליות עם איראן והחרפת הלחץ הכלכלי האמריקאי הביאו לשינוי במדיניותה של איראן, שהחלה לסגת בהדרגה מהתחייבותיה להסכם הגרעין. בד בבד נקטה איראן מהלכים צבאיים מתריסים נגד ארצות הברית ובעלות בריתה.

איראן שבה ואימצה מדיניות של סבלנות אסטרטגית לנוכח הסיכולים של בכירים איראנים בסוריה, שיוחסו לישראל, מאז פרוץ המלחמה בעזה. על פי דיווח בניו יורק טיימס הנחה מנהיג איראן בראשית 2024 את מפקדי הצבא שלו לנקוט מדיניות של סבלנות אסטרטגית ולהימנע בכל דרך מהסלמה משמעותית, שתגרור את איראן לעימות צבאי ישיר עם ישראל או עם ארצות הברית. ואולם מותו של הבכיר האיראני בתקיפה בדמשק הביא להחלטת טהראן לנטוש מדיניות זו. לא מן הנמנע כי החלטה זו התבססה על הערכה מצד הנהגת איראן כי הסיכונים הכרוכים בהגברת התקיפות הישראליות נגד בכירים איראנים עולים על אלה הכרוכים בהסלמה מול ישראל.

אמריקאיים בסוריה ובעיראק ושילוב החות'ים מתים במערכה נגד ישראל.

בתוך כך חתרה איראן להימנעות מפתחת חזית מלאה מול ישראל, שעלולה לגבות מחיר כבד מחזבאללה ואולי אף מאיראן עצמה, בייחוד לנוכח האזהרות החוזרות של נשיא ארצות הברית ג'ו ביידן, כי אל לאיראן ולחזבאללה לנצל את ההזדמנות ולפעול נגד ישראל. היטיב לתאר זאת מאיר ליטבק בהתייחסו להחלטת המנהיג ח'אמנהאי שלא להתערב באופן ישיר עם פרוץ המלחמה:

לחמינאי היתה הזדמנות ב־7 באוקטובר, אבל יש לו גם ראייה היסטורית, ולכן הוא לא ממנהר להשמיד את ישראל מחר בבוקר. התפיסה האידיאולוגית שלו היא שיש להקיז את דמה של ישראל, להביאה לקריסה, לכך שהיא תיכנע לדרישות איראן ושלא תתקיים עוד כמדינה יהודית. ואז, לפי חזונו, כולנו נחזור 'הביתה' – מי למרוקו ומי לאוקראינה.

נראה אפוא כי אבחנתו של דוד מנשרי כי "איראן היא עדיין מדינה שפועלת לפי היגיון מדינתי יותר מאשר לפי אידיאולוגיה מתהלמת" נכונה במידה רבה גם כיום.

## עלי ח'אמנהאי כמנהיג זהיר

בעקבות מתקפת הטילים והכטב"מים האיראנית על ישראל אמר פקיד אמריקאי בכיר לחדשות ABC כי ארצו הסתמכה יותר מדי על התפיסה המוטעית שלפיה מנהיג איראן, עלי ח'אמנהאי, הוא זהיר ולעולם לא ינחה לתקוף את ישראל באופן ישיר. הוא ציין כי התקיפה האיראנית הישירה מחייבת בחינה והערכה מחודשת של תפיסה זו. אין ספק כי המתקפה האיראנית על ישראל פתחה שלב חדש בעימות האסטרטגי בין שתי המדינות. החלטת איראן לתקוף יעדים בישראל משטחה שיקפה שינוי משמעותי מצידה של כללי המשחק עם ישראל. גם אם ההנהגה באיראן העריכה ששיגור טילים וכטב"מים נגד יעדים צבאיים בישראל לא יביא בהכרח למלחמה אזורית כוללת, ברור כי שיגורם של יותר מ־300 טילים וכטב"מים ביטא נכונות לסיכונים ניכרים, שמהם נמנעה בעבר. מנהיג איראן הוא אידיאולוג מהפכן שמעולם לא נטש את תפיסת עולמו המהפכנית. אף על פי כן, מאז מונה למנהיג איראן בקיץ 1989 נקט ח'אמנהאי לרוב מדיניות זהירה, בעיקר ביחסי החוץ, כדי להבטיח את שרידות משטרו. כך למשל הוא הסכים להקפיא בשנת 2003 את פעילותה של קבוצת הנשק שפעלה להשגת יכולת גרעין צבאי, מחשש כי לאחר הפלישה האמריקאית לעיראק

נוסף על כך, המלחמה באוקראינה ואספקת הכטב"מים האיראניים לרוסיה שדרגו את מערכת היחסים בין טהראן למוסקבה לשותפות אסטרטגית, המנוצלת על ידי איראן לביצור מעמדה במסגרת הסדר העולמי החדש. הרפובליקה האסלאמית רואה בהתפתחויות הבינלאומיות הזדמנות לכינונו של **סדר עולמי רב-קוטבי** שאינו בהובלה אמריקאית, ואשר ביכולתה למלא בו תפקיד חשוב יותר לצד בעלות בריתה האזוריות ושותפותיה הבינלאומיות, ובראשן רוסיה וסין. בנאום בנובמבר 2022 **הצהיר** מנהיג איראן עלי ח'אמנהאי כי ארצות הברית כבר אינה הכוח הדומיננטי בעולם, וכי הסדר העולמי משתנה לקראת כינונו של סדר חדש המבוסס על העברת העוצמה הפוליטית, הכלכלית והתרבותית מהמערב לאסיה, ועל הרחבת "חזית ההתנגדות".

נכונותו של המנהיג העליון לסיכונים רבים יותר עשויה לנבוע גם מהתמורות שחלו בשנים האחרונות במוקדי הכוח המרכזיים באיראן, שבמרכזן **התחזקות האגף הרדיקלי** בתהליך קבלת ההחלטות והשתלטות המוחלטת של השמרנים על כל רשויות השלטון, ובראשן המועצה העליונה לביטחון לאומי. אף כי המנהיג מרכז בידיו את עיקר סמכויות ניהול המדינה, הוא נעזר בחבר יועצים מצומצם ובמועצה העליונה לביטחון לאומי, שבראשה עומד הנשיא. בחירתו של אבראהים ראסי לנשיא בקיץ 2021 חיזקה את הרכבה הניצי של המועצה. מגמה זו הגיעה לשיאה במאי 2023 בעקבות מינויו של **עלי-אכבר אחמדיאן** למזכיר המועצה במקומו של עלי שמח'אני. מינוי זה שיקף גם את המגמה הנמשכת של **התחזקות משמרות המהפכה** בתהליך קבלת ההחלטות באיראן ואת הפיכת הארגון לגורם כוח מרכזי במערכת הפוליטית.

בסיכומו של דבר, התנהלותו של ח'אמנהאי בחודשים האחרונים אינה מעידה בהכרח על נטישת הקו הזהיר שאימץ בדרך כלל במהלך 35 שנות שלטונו. עם זאת, שלהי כהונתו עשויים להוביל אותו לשני כיוונים מנוגדים. מחד גיסא, הוא עשוי להימנע משינוי מדיניות מרחיקי לכת בגילו המתקדם ומסיכונים שעלולים לערער את ביטחונה הלאומי של ארצו בשנות שלטונו האחרונות. מאידך גיסא, הוא עשוי להעריך כי דווקא בעת הנוכחית עליו לבצר ככל האפשר את חסינותה של הרפובליקה האסלאמית אל מול האתגר הביטחוני הגובר, בעיקר מצד ישראל והאתגרים הפנימיים הניצבים בפני יציבות המשטר, גם במחיר סיכונים מבוקרים שמהם נמנע בעבר.

גם בהזדמנויות אחרות הפגינה ההנהגה האיראנית נכונות לסיכונים מחושבים על מנת להבטיח את אינטרסים לאומיים חיוניים. כך למשל שיגרו משמרות המהפכה בינואר 2024 באופן חסר תקדים **מטחי טילים** לעבר אתר "בשימוש המוסד" בחבל הכורדי בצפון עיראק וכנגד בסיס אימונים של ארגון הטרור הבלוצ'י ג'יש אל-עדל בפקיסטן. מטרת הירי האינטנסיבי הייתה לנקום בישראל על חיסולו של בכיר משמרות המהפכה סיד ראזי מוסוי בסוריה, ובג'יש אל-עדל בשל שרשרת פיגועים כנגד קצינים וחילים איראנים בגבול איראן-פקיסטן. בתגובה לתקיפה בפקיסטן **תקף חיל האוויר הפקיסטני** ב-18 בינואר 2024 מטרות טרור באיראן, שם נהרגו מספר בני אדם.

### המלחמה באוקראינה ואספקת הכטב"מים האיראניים לרוסיה שדרגו את מערכת היחסים בין טהראן למוסקבה לשותפות אסטרטגית, המנוצלת על ידי איראן לביצור מעמדה במסגרת הסדר העולמי החדש.

במקרים אחרים, לעומת זאת, המשיכה איראן להפגין מידה רבה של ריסון וזהירות, בפרט כלפי ארצות הברית. ניתן למצוא ביטוי למאמץ איראני להימנע מעימות צבאי ישיר עם ארצות הברית בהתנהלותה בעקבות מותם של שלושה חיילים אמריקאים בתקיפת כטב"ם בבסיס בצפון ירדן בסוף ינואר 2024. פחות מ-48 שעות לאחר הפעולה, שיוחסה למיליציות השיעיות הפרו-איראניות בעיראק, **הגיע מפקד כוח קודס** של משמרות המהפכה אסמאעיל קאא'ני לבגדאד, נועד עם נציגי כמה מהמיליציות השיעיות והזהיר אותן כי הפעולה עלולה להוביל לתגובה אמריקאית קשה. לפי **אחד הדיווחים** הנחה קאא'ני את ראשי המיליציות לשמור על פרופיל נמוך, כדי להימנע מתקיפות אמריקאיות נגד המיליציות ואף מפעולה ישירה נגד איראן עצמה.

לא מן הנמנע כי החשש מפני עימות צבאי עם ארצות הברית פחת בשנים האחרונות, על רקע הערכה גוברת בטהראן כי ארצות הברית נחלשת וכי הממשל האמריקאי מסתייג בעת הנוכחית מעימות ישיר עם איראן. זאת לנוכח השינוי בסדר העדיפויות של ארצות הברית על רקע ההתפתחויות בזירה הבינלאומית, בייחוד מול רוסיה וסין. יתר על כן, השינויים במעמדה האזורי והבינלאומי של איראן והתעצמותה הצבאית עלולים לעודד את מנהיג איראן לנקוט מדיניות נועזת יותר מבעבר. בזירה האזורית ניצלה איראן את אירועי הטלטלה האזורית כדי לקדם את השאיפות והאינטרסים שלה במזרח התיכון ולבצר גוש אזורי בהנהגתה.

## תפיסת השלוחים

לאחר המתקפה האיראנית על ישראל העריכו **גורמי מודיעין** שאיראן התאכזה מפעילות חזבאללה בליל המתקפה. חזבאללה אומנם שיגר כמה מטחים של עשרות רקטות לבסיסים צבאיים ברמת הגולן בליל המתקפה האיראנית, אך תגובה זו לא חרגה מכללי המשחק בין הארגון לישראל בגבול הצפון מאז פרוץ המלחמה בעזה. לא הייתה זו הפעם הראשונה שנתגלעו לכאורה מתיחות בין איראן לשלוחיה במהלך המלחמה. תקרית מותם של **שלושת החיילים האמריקאים בירדן** בתקיפת מיליציה שיעית עיראקית בסוף ינואר 2024 ופעילותם הגוברת של **החות'ים בתימן**, הנתמכים בידי איראן, נגד תנועות כלי שיט בים האדום ובמפרץ עדן איימו לגרור את איראן לעימות צבאי בלתי רצוי עם ארצות הברית.

הרפובליקה האסלאמית רואה בשימוש **ברשת השלוחים** שבתמיכתה חלק מעוצמתה הצבאית ומיכולת ההרתעה שלה. רשת זו מאפשרת לאיראן לממש את השפעתה באזור ולהרתיע את יריביה תוך שימור מרחב חסינות והכחשה וצמצום הסכנה לתשלום פוליטי וצבאי על פעילות שלוחיה. עם זאת, לצד היתרונות הטמונים בשימוש בארגונים שלוחים תיתכן במקרים מסוימים התנגשות בין האינטרסים של איראן לבין אלה של הארגונים הנתמכים על ידה. יתר על כן, בשנים האחרונות ובפרט בעקבות חיסול קאסם סולימאני בינואר 2020 מנהלת איראן את הרשת באופן **מבוזר יותר** מבעבר. היא ממשיכה אומנם לשמר מידה רבה של השפעה ברשת, אך לא בהכרח באמצעות שליטה מלאה וקבועה בכל אחד ממרכיביה.

במקביל למגמת ביזור רשת השלוחים האיראנית, ניתן להצביע בשנים האחרונות על העדפה איראנית גוברת של פעילות התקפית ישירה מצד כוחותיה על פני הפעלת ארגונים שלוחים, אף כי השימוש בארגונים אלה נמשך. מאז נטשה איראן בחודש מאי 2019 את מדיניות הסבלנות האסטרטגית שנקטה לאחר פרישת ארצות הברית מהסכם הגרעין במאי 2018, היא ביצעה שורה של פעולות התקפיות שכללו **פעולות חבלה במכליות נפט** במפרץ הפרסי ובמפרץ עומאן (קיץ 2019), **הפלת כטב"ם אמריקאי** (יוני 2019) ו**תקיפת מתקני הנפט הסעודיים** באמצעות טילי שיוט וכטב"מים (ספטמבר 2019). פעולות אלה בוצעו בהובלה ובמעורבות של יחידות צבאיות איראניות ללא שימוש בשלוחים.

גם בזירה הסורית ניתן להצביע בשנים האחרונות על **שינוי במאפייני דפוס הפעילות** האיראנית מול ישראל, המתבטא בנכונות גוברת מצד איראן להוציא לפועל **פעולות התקפיות ישירות נגד ישראל** תוך שימוש

בכטב"מים וברקטות. יעילותם ואיכותם של ארגונים שלוחים פחותה בדרך כלל בהשוואה ליכולות המצויות בידי איראן, וניהול מבצעים מורכבים בזירות פעולה שונות מחייב תיאום ושליטה ברמות הבכירות ביותר ושימוש ביכולות מבצעיות איכותיות, השמורות לרוב לכוחות המזוינים האיראניים. משום כך העדיפה איראן בשנים האחרונות לפעול במקרים מסוימים בכוחות עצמה. ניתן גם להצביע על תחושת ביטחון גוברת מצד איראן, המעודדת אותה לבצע פעולות ישירות ונועזות יותר תוך נכונות לסיכונים מבוקרים לשם מימוש יעדיה האסטרטגיים.

המלחמה בעזה סיפקה לאיראן הזדמנות משמעותית ראשונה לממש את תפיסת **"התלכדות הזירות"** באופן נרחב יותר מבעבר, תוך הפעלה בוזמנית ומתואמת של מספר זירות פעולה נגד ישראל וארצות הברית ומבלי לשלם על כך מחיר ישיר. עם זאת היא גם חשפה את מגבלות כוחה של איראן בהפעלת כלל היכולות שעומדות לרשות חזית ההתנגדות, בייחוד לנוכח החשש מהיגררות לעימות צבאי ישיר עם ישראל ואולי אף עם ארצות הברית. זאת ועוד, איראן לא הצליחה לממש באמצעות רשת השלוחים שלה את שני יעדיה המרכזיים: הפסקת הלחימה בעזה כדי לצמצם את מחיר הפגיעה בחמאס, והפעלת לחץ על ארצות הברית כדי שתחדל מתמיכתה הבלתי מסויגת בישראל ותלחץ עליה לסיים את המלחמה טרם מימוש יעדיה.

### בהתייחסות ראשונה לתקיפה הצהיר מפקד משמרות המהפכה חוסיין סלאמי כי איראן אימצה משוואה חדשה אל מול "הישות הציונית", והיא תגיב מעתה ישירות משטחה לכל תוקפנות ישראלית.

התקיפה האיראנית הישירה נגד ישראל ב־14 באפריל עשויה לבשר על צעד נוסף בהעדפה הגוברת מצד טהראן לשימוש ביכולותיה הצבאיות האסטרטגיות על פני שימוש ברשת השלוחים האזוריים שהקימה. בהתייחסות ראשונה לתקיפה הצהיר מפקד משמרות המהפכה חוסיין סלאמי כי איראן אימצה משוואה חדשה אל מול "הישות הציונית", והיא תגיב מעתה ישירות משטחה לכל תוקפנות ישראלית. איראן ממשיכה להפיק תועלת מאסטרטגיית השלוחים שפיתחה, וספק אם תחליט לזנוח אותה בעתיד. עם זאת הקשיים והסיכונים הכרוכים בהפעלת רשת השלוחים והעדפתה הגוברת של טהראן לפעולה ישירה במקרים מסוימים עשויים להביא את איראן לבחון מחדש את תפיסת השלוחים ולהעריך

אם יתרונותיה עדיין גוברים על הסיכונים והחסרונות הכרוכים בה.

## אסטרטגיית הגרעין

על רקע ההסלמה בין ישראל ואיראן באפריל 2024 **הזהיר** מפקד יחידת ההגנה על מתקני הגרעין במשמרות המהפכה, אחמד חק טלב, כי אם תנסה ישראל לפגוע במתקני הגרעין בתגובה למתקפה האיראנית עלולה טהראן לסטות משיקוליה הקודמים ולבחון מחדש את דוקטרינת הגרעין שלה. ימים ספורים לאחר מכן **טען** חבר ועדת המג'לס לביטחון לאומי ולמדיניות חוץ, ג'ואד כרימי קדוסי, כי כדי לבצע ניסוי גרעיני נדרש לאיראן שבוע אחד בלבד ממועד מתן האישור לכך מצד מנהיג איראן. הצהרות אלה מצטרפות לקולות גוברים באיראן, הקוראים לבחון מחדש את **אסטרטגיית הגרעין** ולא להסתפק בהכרח במעמדה כמדינה סף גרעינית. בכירים איראנים הדגישו כי המכשול המרכזי לפיתוח נשק גרעיני באיראן הוא פוליטי ולא טכנולוגי. כך למשל **הצהיר** יושב ראש המועצה האסטרטגית למדיניות חוץ כמאל ח'ראזי בדצמבר 2022 כי איראן מסוגלת לייצר נשק גרעיני, אך אינה מתכוונת לעשות זאת. נשיא אוניברסיטת שהיד בהשתייכותו הגרעין מחמוד רזא אקאמירי **הדגיש** בראיון לטלוויזיה האיראנית ב־7 באפריל 2024 כי ח'אמנהאי יכול לשנות בכל עת את פסק ההלכה (פתוא) שלו, האוסר ייצור נשק גרעיני, ובמקרה כזה יש לאיראן היכולת לעשות זאת. סעיף לילאז, הכלכלן האיראני ויועצו של הנשיא הרפורמיסטי לשעבר מוחמד ח'אתמי, **טען** כי במקרה של מתקפה נגד איראן, עליה לערוך ניסוי גרעיני ראשון. במקביל לקולות הגוברים באיראן וקוראים לה לבחון מחדש את דוקטרינת הגרעין שלה, ממשיכים דוברים איראנים גם כיום להדגיש את מטרותיה האזרחיות של תוכנית הגרעין. על רקע דבריו של חבר המג'לס קדוסי **הדגיש** דובר משרד החוץ האיראני נאצר כנעאני במסיבת עיתונאים בטהראן, כי לנשק גרעיני אין מקום בדוקטרינת ההגנה של איראן. הנשיא ראיסי **הצהיר** אף הוא כי איראן מחויבת לפסק ההלכה של המנהיג, וכי אין מקום לייצור נשק גרעיני בדוקטרינה שלה. ב־25 באפריל 2024 פרסמו אתרי חדשות איראניים **אינפוגרפיקה**, שהוכנה על ידי המרכז לתיעוד המהפכה האסלאמית ומרכזת את הצהרותיו של מנהיג איראן השוללות פיתוח נשק גרעיני.

בשלב זה אין עדות להחלטה מצד ההנהגה האיראנית בראשות ח'אמנהאי לשנות את אסטרטגיית הגרעין ולפרוץ קדימה לנשק גרעיני. ואולם הקולות הפומביים הנשמעים כיום באיראן ותומכים בבחינה מחודשת של האסטרטגיה הגרעינית עשויים לבשר על

דיון המתנהל סביב עניין זה גם במסדרונות השלטון בטהראן. התייצבותה של איראן על סף הגרעין, הסיכונים המחרפים לעימות צבאי ישיר עם ישראל ואולי אף עם ארצות הברית, התמיכה הגוברת באיראן מצד רוסיה וסין והקשיים בהפעלה יעילה של תפיסת השלוחים לאור לקחי המלחמה בעזה – כל אלה עלולים להגביר אף יותר את הקולות בהנהגה האיראנית המצדדים בהעמקת ההתבססות במרחב סף הגרעין ובחיזוק יכולת הפריצה קדימה לנשק גרעיני בלוח זמנים קצר. זאת בהינתן החלטה פוליטית של המנהיג ועל בסיס הערכה כי האיומים הגוברים על ביטחונה הלאומי של איראן אינם מאפשרים לה עוד להסתפק בסף הגרעין כדי להרתיע את אויביה.

## סיכום ומשמעויות

איראן ניצבת כיום בצומת דרכים משמעותי. היא מתקרבת לתום עידן המנהיג הנוכחי, השלב החדש והמסוכן בהסלמה עם ישראל מחייב אותה להערכה מחודשת של האמצעים העומדים לרשותה בעימות בין שתי המדינות, התייצבותה על סף הגרעין מספקת לה הזדמנות לדון מחדש באסטרטגיית הגרעין שלה ולקחי המלחמה בעזה דורשים ממנה לבחון את היתרונות והחסרונות הכרוכים בהפעלת רשת השלוחים שלה. המערכה הנמשכת בעזה – על השלכותיה האזוריות – היא בבחינת רעידת אדמה פוטנציאלית שהשפעותיה לא יפסחו גם על איראן. הרפובליקה האסלאמית נדרשת כבר היום להעריך אם יש במלחמה כדי לבלום את המגמות החיוביות מבחינתה, או דווקא להאיץ אותן. תוצאותיה של הערכת מצב זו ישפיעו גם על המדיניות האיראנית בזירה האזורית והבינלאומית.

אין משמעות הדבר שבכל אחד מהתחומים שנבחנו במאמר זה צפויות להתחולל תפניות בעתיד הנראה לעין. השילוב בין החזון המהפכני לאינטרסים הממלכתיים צפוי להימשך, בהיותו מקור עוצמה עבור הנהגת איראן. שילוב זה מאפשר לה להתאים את מדיניותה לנסיבות המשתנות ולשמר בידה יכולת תמרון רבה יותר לנוכח מציאות מורכבת. גם במאפייני קבלת ההחלטות של מנהיג איראן ספק אם צפויים שינויים משמעותיים, לנוכח גילו המתקדם וההיערכות למאבק הירושה הצפוי לאחר מותו.

ואולם ראיית איראן בהתפתחויות הבינלאומיות הזדמנויות לכינונו של סדר עולמי רב־קוטבי שאינו בהובלה אמריקאית, התבססותה בסף הגרעין הצבאי, פיתוח מערכי הטילים והכתב "מים שלה כפיצוי על יכולותיה הצבאיות הקונוונציונליות המוגבלות, כינון ציר פרו־איראני אזורי ובניית "טבעת אש" סביב ישראל – כל

הלאומי של ישראל ותשפר את המאזן האסטרטגי מולה. ההתמודדות עם איראן מחייבת את ישראל לשתף פעולה הן עם ארצות הברית ומדינות המערב והן עם מדינות ערב המתונות על בסיס חזון המבוסס על עיצוב מציאות הסדרית אזורית, חיזוק הקשרים עם ארצות הברית, קידום תהליכי נורמליזציה עם העולם הערבי והרתעת איראן מפריצה לנשק גרעיני.

**ד"ר רז צימט** הוא חוקר בכיר ומומחה לאיראן ועורך שותף של 'עדכן אסטרטגי' במכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS) ובמרכז אליאנס ללימודים איראניים באוניברסיטת תל אביב, בעל תואר שני ושלישי בהיסטוריה של המזרח התיכון מטעם אוניברסיטת תל אביב. תחומי מחקרו המרכזיים הם פוליטיקה, חברה ומדיניות חוץ ברפובליקה האסלאמית של איראן. ספרו **איראן מבפנים: מדינה וחברה ברפובליקה האסלאמית** יצא לאור בשנת 2022 בהוצאת רסלינג.

אלה מחזקים את ההערכה בטהראן כי המאזן האסטרטגי נוטה לטובתה ועלולים לעודד אותה לסיכונים רבים יותר ולנקיטת מדיניות מתעמתת יותר, לרבות כלפי ישראל. יתר על כן, תהליך ההקצנה במערכת הפוליטית האיראנית והתחזקותם של משמרות המהפכה עלולים לעודד את מנהיג איראן לאמץ מדיניות שקולה וזהירה פחות. רבים בקרב משמרות המהפכה מאמצים לעיתים קרובות גישה ניצית, לאומנית ומתריסה כלפי המערב. עמדה זו עשויה להשפיע על מדיניות איראן בסוגיות חוץ מרכזיות ובהן תוכנית הגרעין, גישה כלפי ארצות הברית וישראל והשאיפות האיראניות באזור גם בעידן שלאחר ח'אמנהאי.

התפתחויות אלה מחייבות גם את ישראל ובעלות בריתה, ובראשן ארצות הברית, להיות ערוכות לתמורות באסטרטגיה האיראנית ולגבש אסטרטגיה כוללת ומעודכנת מול הרפובליקה האסלאמית, שתספק מענה משופר למגוון האתגרים שהיא מציבה בפני ביטחונה